

Старий і море (скорочено)

Ернест Хемінгуей (Гемінґвей)

Повість

Серед безкраїх просторів океану на острові Куба загубилося маленьке селище, де живуть самі рибалки, і все життя пов'язане тут з морем. Головний герой повісті, старий рибалка на ім'я Сантьяго, напевне найстаріший з тих, хто промишляв сам-один на своєму човні на Гольфстрімі. Уже 84 дні він повертався без риби. Перші сорок з цих днів разом з ним ходив у море хлопець, але потім батьки веліли Маноліну виходити в іншому човні, бо рибальська вдача відвернулася від старого Сантьяго. Але хлопцю було шкода старого, він приходив на берег і допомагав йому: ніс багор, гарпун або парус. "Вітрило було полатане мішковиною і, згорнуте, скидалося на прапор вщент розбитого полку".

Сам старий був худий, виснажений, із темними плямами від "нешкідливого нашкірного раку", який виникає під впливом сонячних променів. На руках виднілися шрами віджилки, яка порізала йому шкіру, коли він тягнув великих риб. Але шрами ті були старі, "як шпари у безводній пустелі". Усе у нього було старе, крім очей, які мали колір моря, "веселі очі людини, яка не здається".

Коли вони вдвох з хлопцем йшли від берега, Манолін сказав, що знову хоче ходити у море зі старим, бо вже заробив трохи грошей. Старий навчив малого ловити рибу, і хлопець любив старого. Він вірив, що старому ще пощастить, а поки запропонував почастувати його пивом. Старий погодився. "Що ж,— відповів він.— Якщо рибалка хоче почастувати рибалку..." Вони сіли на "Терасі", у маленькому ресторанчику, якій відвідували рибалки. Дехто з молодих сміявся над старим, але той не ображався. Літні рибалки із сумом дивилися на нього. Манолін попросив дозволу допомогти старому наловити сардин для приманки, але той відмовився: хай малий краще пограє у бейсбол, а весла тримати він ще й сам може. Вони пригадали, як хлопець перший раз вийшов у море зі старим, тоді Маноліну було п'ять років, але він не забув нічого. Старий подивився на малого довірливо і сказав: якби той був його сином, то він би взяв його у море, але у хлопця є батьки, до того ж Манолін, здається, попав на щасливий човен. Хлопець сказав, що знає, де можна взяти чотири живці. Старий запитав, чи малий не має наміру вкрасти живців. Хлопець відповів: якби було треба, то й вкрав би, але цих він купив. Разом вони прийшли у халупу старого, зроблену з пальмового листя. У цій бідній домівці були лише стіл та стілець, у земляній долівці — ямка для приготування їжі. Стіни колись прикрашала фотокартка дружини старого, але після її смерті він сховав той портрет, бо дивитися на нього було дуже тоскно. Хлопець запитав, що в старого на вечерю. Той відповів, що миска жовтого рису з рибою. Хлопець запропонував розпалити вогонь, але старий відмовився, запевняючи, що поїсть холодним. Тоді хлопець попросив дозволу взяти сітку для сардин, старий дозволив. І хлопець, і старий добре знали, що сітку ту вже давно продали, однак кожного дня вони

робили вигляд, що вона є. Не було й миски рису з рибою, і хлопець це знав. Старий був упевнений, що 85 щасливе число, і на завтра він може впіймати рибу на тисячу фунтів. Хлопець пообіцяв десь позичити сітку і наловити сардин, а старий тим часом хай посидить і відпочине на сонечку. Старий погодився, сів на стілець читати газету, аби потім розповісти малому, що там пишуть про бейсбол. Хлопець не був певен, чи є й та газета, чи то теж лише вигадки старого. Але старий дістав газетний аркуш з-під ліжка, пояснив, що то подарунок приятеля. Старий хотів би купити лотерейний білет з цифрою 85, адже на завтра вісімдесят п'ятий день, як він не вловив жодної риби. Тільки шкода, що грошей на це немає. Малий запропонував позичити гроші. Але старий відповів, що намагається не позичати: бо спочатку боргуєш, тоді — старцюєш. Манолін пішов ловити сардини, собі й старому. Коли він повернувся, той спав, сидячи на стільці. Хлопець загорнув плечі старого ковдрою, не збудивши, пішов. Коли він повернувся вдруге, старий все ще спав. Хлопець торкнувся його коліна.. Стрий прокинувся. Хлопець приніс вечерю. Старий запевняв, що він не такий вже й голодний, але малий заперечив, що не можна ловити рибу, нічого не ївши, і поки він, Манолін, живий, із старим цього не станеться, їжу хлопцю дав власник ресторанчика "Тераса". Старий зауважив, що треба тому віддячити, бо він не вперше виручає старого і малого. Хлопець відповів, що вже подякував, хай старий тим не переймається. Старий пообіцяв віддати хазяїну ресторану кращу частину тої риби, яку він уловить. Потім вони говорили про спортивні новини, про результати бейсбольних матчів, про славетних гравців, таких, як Ді Маджіо. Стомлений старий ліг спати. Ві сні він бачив Африку, де був юнаком. "Йому тепер не сняться ні бурі, ні жінки, ні видатні події, ні великі риби, ні бійки, ні змагання у силі, ні дружина. Але часто-густо у його снах виникають далекі країни й леви, що виходять на берег".

Наступного ранку, ще вдосвіта, старий, як завжди, збудив хлопця. Та навіть уже ідучи поруч із старим, хлопець ще міг прокинутися. Старий пригорнув малого за плечі до себе, попросив пробачення. Той відповів, що така вже їхня чоловіча доля. Разом вони принесли парус, підготувати човен. Потім пили каву. Хлопець запитав, як спалося старому. Той відповів, що добре, бо він вірив: цього разу йому поталанить. Малий приніс сардини й живців із холодильника. Хлопець і старий побажали один одному рибальського щастя.

Один по одному човни виходили в море. "Старий заздалегідь вирішив, що піде далеко від берега; він залишив позаду пахощі землі і правив тепер у свіже ранкове дихання океану". Він любив цей чарівний морський світ, кожен його мешканець був добре відомий старому рибалці, кожен викликав певні почуття. "Старий думав про море, як про жінку, що дарує або відмовляє у милості, а якщо і дозволяє собі недобрі чи непродумані вчинки,— що ж поробиш, таку вже має натуру". Сонце ще не зійшло, він насадив приманку на гачки і пустив човен за течією. Старий, як завжди, чітко знав, на якій глибині знаходиться його приманка. Він ніколи це дозволяв собі, аби гачок із наживою плив за течією, його мотузки майже прямо пірнали у глибіню океану. Старий не відчував своєї провини у тому, що риба не ловиться. Йому просто не щастило. Він

спостерігав за морем і воно для нього було, як відкрита книга. Он птах кружляє над водою, напевно, там якась риба. Старий направив човен туди. Через кілька хвилин над водою піднялася літаюча риба. Старий знав, що випірнути рибу примусила золотава макрель. У повітрі на літаючу рибу полював птах. Але старий відав, що такий птах цій рибі не страшний, а от від макрелі вона навряд чи втече. Розумів він і те, що йому макрелі цього разу не зловити, надто швидко та пливе. Старий подумав, що, можливо, його велика риба десь поруч. Хмарки й сонце віщували гарну погоду. Він помітив португальських фізалій, що своїми отруйними щупальцями завдавали великого клопоту рибалкам: отрута їхня діяла миттєво, руки вкривалися виразками, коли цих створінь доводилося виймати з рибальських снастей. Старому подобалося дивитися, як морські черепахи залюбки їли фізалій. Він любив зелених черепах, не відчував перед ними, як інші, марновірного страху через те, що серце їхнє живе довго після того, як черепаху розрубують на шматки. Він думав, що має таке саме серце, а руки й ноги його схожі на черепашчі лапи. Старий знов побачив птаха і знов направив човен туди, де кружляв його помічник. Цього разу старому поталанило впіймати тунця. Старий сказав голосно, що то буде гарна наживка. Він не помітив, коли почав говорити сам до себе. Напевне, тоді, коли залишився без хлопця. У морі вони мало говорили, бо тут не годиться розмовляти без потреби. Старий завжди поважав цей звичай. Але тепер його висловлені у голос думки нікому не заважали. Старий подумав, що міг пити за течією й трохи поспати, але це вісімдесят п'ятий день і треба бути напоготові. Саме у цю мить він відчув, як риба клюнула наживку. Тепер усю свою увагу він віддав рибі, що вчепилася у, гачок.

Так почався тривалий і виснажливий двобій старого й величезної риби. Він добре знав, коли треба тягнути снасті, коли пустити. Спочатку він дав рибі наїстися і добре вчепитися за гачки. Йому хотілося подивитися на рибу, аби знати, з ким має справу, бо добре знав "характери" всіх мешканців моря. Але риба не показувалася. Вона потягла човен у відкрите море. Старий відчув, як йому тепер потрібна допомога, пошкодував, що хлопця не було поруч.

Минуло чотири години, а він усе ще не бачив риби. Старий знав, що риба далеко відтягнула човен у північно-західному напрямі. Та знав він і те, що так довго тривати не може: риба втомиться, помре, тоді можна буде її підтягнути до човна. Аби тільки вона не потягла надію. Минуло ще кілька годин. Риба вперто тягнула човен і жодного разу не вистрибнула з води.

Минала вже ніч. Риба тягла човен, не змінюючи напрям. Старий утомився, але міцно тримав жилку, яку перекинув через плече на спину. Він тепер був один в океані. Вогні Гавани згасли. Але він не мав права відволікатися на такі думки. Пошкодував, що хлопець далеко, старому так потрібна була допомога. Він знав, що у старості людина не повинна бути самотня, та розумів, що це неминуче. Старий нагадав сам собі, що на світанку йому треба з'їсти тупця, бо сили залишать його. Він думав про рибу. Хто знає, скільки років прожила вона світі. Старому іноді ставало її шкода. Йому ніколи не попадалася така велика, розумна й сильна риба, він подумки розмовляв із нею. "Я не

покину тебе, поки не вмиру",— пообіцяв їй старий.

Зійшло сонце, а човен так само тягнуло вперед. Старий хотів би, аби риба пішла за течією: це було б свідченням того, що вона втомилася. Але сонце вже піднялося високо, а риба й не думала втомлюватися. З півночі прилетіла маленька пташка. Старий бачив, яка вона втомлена. Йому шкода стало цієї маленької пташки, яка зважилася летіти через океан. Він розмовляв із нею, наче з людиною, запитав скільки їй років, запросив сісти на жилку, яку натягували вони вдвох із рибою.

Несподівано риба сіпнулась, і старий упав. Риба стягнула б його у море, якби старий не попустив жилку. Він відчув, як із правиці текла кров: жилка розрізала шкіру.

Минув ще час. Старий відчував, що риба втомилася: вона тягла човна вже не так швидко. Але й старий украй знесилив. Він уже не відчував лівої руки, котрою тримав жилку всю ніч. Він наказав собі поїсти сирого тунця. Несподівано жилка перестала врізатися в руку старого: риба піднялася на поверхню, і він уперше побачив її. Риба горіла на сонці, голова й спина були темно-фіолетові, а замість носа — меч, довгий, як бейсбольна бита. Вона була значно довша, ніж його човен. Вистрибнувши на мить, риба знову пірнула у глибочінь океану. Вона потягнула за собою човен, і старий ледве втримував жилку: він не мав права відпустити рибу. "На своєму віку він зустрічав багато великих риб. Він бачив чимало риб, які важили понад тисячу фунтів, і сам упіймав свого часу дві такі риби, але ніколи він робив цього сам-один".

Не маючи ніякої іншої підтримки, старий десять разів прочитав "Отче наш" і "Богородицю", хоча й визнавав, що у Бога не вірить. Він перекопував себе, що почувається краще, та біль у руці не втамовувався. Старий не знав, скільки сил залишилося у риби, але розумів, що свої треба берегти. Він повинен довести рибі, на що здатна людина, що вона може витримати. "Хоча, можливо, це й несправедливо",— подумав старий. Але ж він говорив хлопцю, що він незвичайний старий, "І він доводив це тисячу разів. Та що ж із того? Тепер треба доводити знову. Кожного разу рахунок починався спочатку; тому коли він що-небудь робив, то ніколи не пригадував минуле".

Сонце сідало. Старий відчував, що сили у ньому майже не лишилося. Тоді він пригадав, як колись мірявся силою з могутнім негром, найсильнішою людиною в порту; як цілу добу вони просиділи за столом у таверні, не випускаючи руки супротивника зі своєї руки, як врешті-решт старий переміг. Він багато разів брав участь у таких змаганнях, але облишив це заняття, бо правиця йому потрібна для рибальства. Кілька разів він спробував боротися лівою рукою, але та його завжди підводила, він не мав до неї довіри. Тепер правицею він тримав жилку, знаючи, що сил у ній ще достатньо, а коли їх не стане, її замінить ліва рука. Над головою старого пролетів літак. Тінь його налякала літаючих риб. Старому було цікаво, як виглядає море зверху, напевне, звідти можна розгледіти його рибу, якщо летіти низенько. На маленьку вудку впіймалася макрель. Тепер у старого було достатньо їжі на піч і наступний день. Зійшли перші зірки. Він зустрів їх, як далеких друзів. Риба теж була його другом, але він мусив її вбити. "Я багато чого не тямлю,— подумав він.— Але як добре, що нам не доводиться вбивати сонце, місяць і зірки. Достатньо того, що ми вимагаємо їжу у моря і вбиваємо

своїх братів".

Старий знав, що йому треба поспати й поїсти, хоча він і не відчував потреби робити це. Голова була ясна, а їсти сиру макрель без солі було не дуже приємно, але це треба було зробити, бо попереду чекала виснажлива боротьба. Він відпочивав не менше двох годин, але не спав, весь час відчуваючи вагу риби спиною. Він не міг прив'язати жилку до човна, бо тоді, сипнувшись, риба могла її перервати. Він завжди був готовий попустити трохи жилку, якщо риба почне смикатися. Потім обережно, намагаючись не потривожити рибу, перейшов на корму човна: Випотрошив макрель. У її шлунку знайшов дві тверді і свіжі літаючі риби. Обрізав із макрелі м'ясо, додав до нього літаючих риб, знову перебрався карачки на ніс. Він докоряв собі, що багато чого не передбачив. Якби він весь день поливав ніс човна водою з моря і давав йому висихати, тепер би мав сіль. Він примусив себе з'їсти сиру макрель. Потім старий стиснув жилку правою рукою і навалився на неї всім тілом. Тоді перехопив її через спину лівою. Він вирішив, що так він зможе поспати: якщо права рука розіжметься й випустить жилку, його розбудить ліва, коли відчує, як жилка тікає у море. Він привалився до борту, переніс тягар на праву руку і заснув. Спочатку йому снилися морські свині, тоді його халупа у селищі. І лише потім йому наснилося, як стоїть він біля борту великого корабля і дивиться на африканське узбережжя, яким гордо йдуть леви. У сні старий був щасливий.

Він прокинувся від різкого ривка, правиця вдарила його в обличчя, а жилка стрімко бігла у воду. Долоня його палала. Ліву руку звели корчі, він не міг відразу намацати нею жилку. Нарешті йому пощастило, і старий, перекинувши жилку через спину, схопив її лівою рукою. Його притягнуло аж до носу човна, і обличчям він притискався до шматка макрелі, але не міг навіть поворухнутися. Риба стрибала у воді. Він заздалегідь знав, що так буде, хоча тепер не міг бачити тих стрибків. Жилка різала руки, він намагався тільки підставляти мозолясті частини. Якби поруч був хлопець, він би намочив жилку водою, подумав старий. Риба перестала стрибати і знов потягнула човна. Тепер старий міг утримати жилку лівою рукою. Правою він черпнув води і відмив обличчя від залишків м'яса макрелі.

Сонце сходило вже втретє від того часу, як він вийшов у море, і тільки тепер риба почала ходити колом. Старий давно вже цього чекав. Він міцно тримав жилку і кожного разу підтягував рибу ближче до човна. Нарешті риба, зробивши кілька обертів, вийшла на поверхню. Вона то наближалася до човна, то знов відходила. Від утоми думки плуталися в голові старого. Він знов звернувся до риби і сказав: "Ти все рівно помреш, навіщо тобі треба, аби і я помер".

Він зібрав усю свою волю, залишки сил і гордості і "кинув усе це проти мук, які терпіла риба, і тоді вона перевернулася на бік і тихо попливла поруч, ледве не торкаючись мечем човна". Старий узяв гарпун і що було сили встромив його рибі у бік. Він відчув, як металеве лезо вп'ялося у живе тіло риби і просувалося далі. Від натуги старого нудило, голова наморочилася, але він "виграв цей бій, тепер залишилася чорна робота".

Він прив'язав рибу до човна і направив його до берега. Він мав право пишатися собою: риба важила не менше півтори тисячі фунтів, кожен з них він продасть по тридцять центів за фунт. Він думав, що навіть славетний гравець у бейсбол, Ді Маджіо, його і Манолінів улюбленець, пишався б старим. Він довів, на що здатна людина. То байдуже, що рук не відчував від болю, що був у край виснажений, але ж рибу він переміг.

Через годину з'явилася перша акула, яка, відчувши кров, почала переслідувати човен. Вона підійшла зовсім близько і кинулася на рибу. Старий, зібравши останні сили, вдарив її гарпуном. Акула відірвала величезний шматок риби і пішла на дно, затагнувши із собою і гарпун. Старий вирішив не здаватися, хоча розумів, що тепер від акул не буде спокою. "Але людина створена не для того, аби терпіти поразки, Людину можна знищити, але перемогти її не можна". Старий поїв трохи сирої риби, відрізавши від тієї частини, де шматували рубу акулячі зуби. Раптом він помітив двох акул, які хижо й упевнено пливли до човна. Відстань між ними і старим неупинно скорочувалася. Старий узяв весло, прив'язав до нього ножа і приготувався зустріти хижаків. Одна з акул підпливла під човен і почала шматувати рибу знизу, друга вчепилася у той самий бік, що й попередня. Старий накинувся на неї з ножем, прив'язаним до весла. Тільки коли він уцілив в акуляче око, та відпустила рибу і пішла на дно. Але друга акула все ще жерла його рибу, а він навіть не бачив її. Старий поставив парус і розвернув човен, примушуючи акулу показатися над водою. Побачивши її, він спробував устроїти ножа в акулячу спину, але не пробив товстої шкіри. Тоді він знову підняв весло і влучив в око. Акула повисла на рибі. Старий перевернув весло іншим кіпцем і встромив його в акулячу пащу, відриваючи її від своєї риби. Він не міг думати, скільки акул з'їли м'яса, та знав, який широкий кривавий слід залишає риба у воді. Тепер акул не дадуть йому спокою. Наступна акула припливла сама. Старий дочекався, поки та вчепиться у рибу і вдарив ножем. Лезо не витримало і зламалося, хоча і цю акулу він вбив. У старого залишилися лише весла, багор і дубинка. Він знав, що не зможе вбити акулу дубинкою: він був надто старий. Він попросив пробачення у своєї риби за те, що так далеко зайшов у море.

На заході сонця напали ще дві акул. Старий бив їх дубинкою і хоча не вбив, але відігнав. На свою рибу він намагався не дивитися, бо там залишилася лише половина. Він не міг з нею тепер розмовляти; пригадував людей, хлопця, який напевне хвилювався. Подумав, що й старі рибалки, й молоді теж непокояться, бо "живу я серед гарних людей". Він чекав, коли покажуться вогні Гавани. О десятій він побачив ті вогні. О півночі знову напали акул. .

Тепер старий знав, що боротьба марна. "Вони напали цілою зграєю, а він бачив лише смуги на воді, які креслили їхні плавники, і мерехтіння, коли вони кидалися рвати рибу. Він бив їхні голови і чув, як лящать їхні щелепи, як сіпається човен, коли вони хапають рибу знизу. Він бив дубиною щось невидиме, що міг тільки чути і відчувати, та раптом щось ухватило дубинку, і дубинки не стало". Тоді він вирвав румпель із стерна, схопив його обома руками і знову кинувся на акул. Але ті

поверталися і жерли рибу доти, доки не залишилось нічого. Тоді вони відстали. Старий насилу переводив дух і відчував у роті присмак крові, він навіть злякався. Та скоро все минулося. Він харкнув в океан і сказав, звертаючись до акул: зжеріть і це та уявіть собі, ніби ви зжерли людину. Старий вставив румпель і направив човен до берега. На мотузці він тягнув лише остів красуні риби. Вночі акули накиннулися на той остів, але він не звернув на них уваги.

Коли старий повернувся, у селищі всі вже спали. Допомогти йому було нікому. Він сам зняв і скрутив парус, повалив на плечі і поліз крутим схилом вгору до селища. Дорогою він впав, але підвівся і дійшов до своєї халупи. Поставив парус, напився води і ліг на своє ліжко, застелене лише старими газетами, накрився ковдрою і перевернув долоні догори. Він спав, коли вранці прийшов хлопець. Дув сильний вітер і жоден човен не вийшов у море. Хлопець переконався, що старий дихає, потім побачив його руки і заплакав. Він вийшов, аби принести старому кави, і плакав всю дорогу до ресторану. Біля човна старого зібралися рибалки, дивлячись на те, що до нього було прив'язане. Хлопець не спустився туди, бо вже бачив той остів, а човен старого один рибалка обіцяв пильнувати. Побачивши малого, хтось запитав, як там старий. Він відповів, що той спить, і попросив не турбувати старого. Хлопцю було байдуже, що рибалки бачать, як він плаче. У ресторані він попросив кави з молоком і цукром. Хазяїн запропонував йому взяти ще що-небудь. Але хлопець відмовився: треба ж знати, що старому можна їсти. Він повернувся до старого і чекав, доки той прокинеться. Коли старий прокинувся, то перше, що він сказав, було: "Вони мене перемогли, Манолін". Малий втішив: але він отримав перемогу над рибою. Відтепер, пообіцяв хлопець, вони ходитимуть у море разом. Старий був упевнений, що йому більше не пощастить. Хлопцю то байдуже: він сам принесе старому щастя: "...я ще багато чого маю навчитися в тебе, а ти можеш навчити мене всьому на світі". Старий попросив принести газети за ті дні, коли він був у морі, віддати голову його риби рибалкам на приманку. Меч риби хоче взяти собі на згадку хлопець.

Вранці на "Терасі" сиділи туристи. Побачивши остів, одна з них запитала, що то таке. Офіціант відповів: акули, і хотів було пояснити, яка трагедія тут сталася. Але туристка не слухала, а звернувшись до свого супутника, промовила: ніколи не знала, що в акул такі гарні хвости.

Старий у цей час спав у своїй халупі. Сон його охороняв хлопець. "Старому снилися леви".